

ارزیابی مفاهیم زیبا شناسی و منظر شهری در انعطاف پذیری مجتمع‌های مسکونی^۱ لیلا فتاحی

دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران

محمد رضا بمانیان^۲

استاد گروه معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

حمیدرضا صارمی

دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۶/۲۶ تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۱۷

چکیده

زیبایی و منظر دو مولفه بسیار حیاتی در سرزندگی فضاهای شهری و معماری به حساب می‌آیند که موجب یکپارچگی بصری و ساختاری در ساختمان‌ها، خیابان‌ها می‌شوند. زیبایی از وجود انسان نشأت می‌گیرد و به همین دلیل لازمه سعادت و تعالی زندگی فردی و اجتماعی است. ماهیت زیبایی را باید در روابط عاطفی میان انسان و جهان پیرامون جست و جو کرد. کارکرد اصلی زیبایی ایجاد هماهنگی عاطفی میان انسان، طبیعت و جامعه است و به همین دلیل نقش تعیین کننده‌ای در هدایت انسان به سمت سعادت، بهروزی و شادکامی به عهده دارد. همچنی زیبایی پدیده‌ای ارزشی و هدفمند است. در واقع تلاش انسان برای جذب و خلق زیبایی نوعی تلاش برای تقویت ارزش‌های زندگی و عناصر موافق زندگی و نفی پدیده‌های منفی و زشت در زندگی است. بر این اساس هدف از مقاله حاضر بررسی معیارهای زیبایی شناسی در مجتمع مسکونی نارون اراک می‌باشد. مطالعه ادبیات موجود و نظرات خبرگان نشان می‌دهد که معیارهای منظر شهری زیبا با زمینه و متن شهرسازی، عناصر سازنده منظر شهری زیبا، عناصر سازنده منظر شهری زیبا از جمله معیارهای موثر می‌باشند. اولویت بندی معیارها بر اساس مدل ANP بوده و با استفاده از نظرات خبرگان که در زمینه تئوری و عملی زیبا شناسی و منظرشناسی تخصص داشته‌اند صورت گرفته است. زیرمعیارهای تباین، ریتم، و تنوع کاربری‌ها از تاثیر گذارترین مولفه‌ها در انعطاف پذیری فضای مسکونی برخوردار هستند. معیار ادراکی در بین متغیرهای تحقیق بیشترین وزن را به خود اختصاص داده است.

واژگان کلیدی: زیباشناسی، منظرسازی، ادراک، تنوع.

۱- این مقاله برگرفته از رساله دکتری به راهنمایی دکتر بمانیان و مشاوره دکتر صارمی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد در حال انجام است

۲- (نویسنده مسئول) bemanian@modares.ac.ir

مقدمه

منظر به داده‌های محسوس جهان اطراف ما خلاصه نمی‌شود، بلکه پیوسته در ارتباط با ذهنیت ناظر تشخیص می‌یابد؛ ذهنیتی که بیش از یک نگاه بصری معمولی است. بدین ترتیب منظر شهری در آغاز امری عینی است که بواسطه کیفیت ظهور عوامل فیزیکی محیط موجودیت می‌یابد (Setayeshgar, 2020)، اما به تدریج و بواسطه حضور در شرایط تاریخی و تکرار شدن در مقابل گروه انسان‌های ادراک کننده آن، واجد نوعی وجود ذهنی گشته و به عنصر مشترک پیوند دهنده افراد جامعه بدل می‌گردد (Feizi, Darskhan, & Sattarisarbangholi, 2019). منظر در این حالت موجودی عینی - ذهنی است. منظر شهری برای بار اول توسط توماس شارپ ۱۹۴۷ در مطالعات آکسفورد او مطرح شد. اما برخورد بصری با منظر شهری در کار جان ناش در ابتدای قرن ۱۹ در کار زیته در انتهای قرن ۱۹ دیده شد. فلسفه تئوری مدرن منظر شهری کاملاً به نظریه گوردون کالن وابسته است (Ghanbari, 2018). گوردون کالن معتقد است که منظر شهری نمی‌تواند تنها به شیوه ای تکنیکی درک شود، بلکه نیازمند وجود حساسیتی زیبایی شناختی است. گرچه عمدتاً توجه به منظر شهری پدیده ای بصری است اما در عین حال خاطرات را برمی‌انگیزاند، تجارب را یادآوری می‌کند و واکنش‌هایی احساسی را به وجود می‌آورد. می‌توان روند تکاملی مفهوم منظر شهری را در تناظر با الگوهای گوناگون طراحی شهری در قابل چهار الگو صورت بندی نمود:

الگوی "منظر شهری آرایشی - تزئینی" (متناظر الگوهای پیش - طراحی شهری و طراحی شهری آرایشی)،

الگوی "منظر شهری عملکردگرا - برنامه محور" (متناظر الگوی طراحی شهری عملکردگرا)

الگوی "منظر شهری ادراکی - زمینه گرا" (متناظر الگوی طراحی شهری ادراکی)

الگوی "منظر شهری پایدار" (متناظر الگوی طراحی شهری پایدار (Golkar, 2008).

بیان مسأله

طراحی منظر شهر، هنر یکپارچگی بخشیدن بصری و ساختاری به مجموعه ساختمان‌ها، خیابان‌ها و مکان‌هایی که محیط شهر را می‌سازند و هنر یکپارچگی برقراری ارتباطات بین اجزای مختلف سازنده کالبد شهر است (Guneroglu & Bekar, 2019). منظر شهر تأثیر کلی و جامعی است که ناظر به هنگام دیدار و یا زندگی در شهر یا بخشی از آن بدست می‌آورد و سیما یا تصویر ذهنی از شهر، طرح واره ای ارزش گذاری شده در ذهن فرد از منظر شهر است (Wang & Gu, 2020). منظر شهر سازگاری و یگانگی یک سری عناصر طبیعی و فرهنگی در یک منظره خاص است (Puspitasari & Kwon, 2019). منظر شهر چشم انداز شاخصی از خواسته و توانایی حفظ طبیعت و فرهنگ شهر است، تعهد به حفظ ائتلاف فرهنگی و بیولوژیکی را در بر دارد (Hersperger, Bürgi, Wende, Bacău, & Grădinaru, 2020). منظر شهر به عنوان «یک منطقه، دیده شده توسط مردم، که ماهیت آن نتیجه کنش و برهم کنش عوامل طبیعی و یا انسانی است» تعریف شده است (Garré, Meeus, & Gulinck, 2009). منظر بخش متجلی و ملموس فرم است که در آن تبلور بصری، کارکردی و معنایی چیزهایی که فضا را شکل می‌دهند، دیده می‌شود. این لغت بر بازتاب معنی دار ترکیب عناصر و عواملی دلالت می‌کند که خارج از تأثیرات

ذهنی ناظر وجود دارند (Behzadfar, 2013). منظر شهر بخشی از شکل شهر است که ناظر آن را دریافت می‌کند. به عبارتی شکل شهر در لایه منظر شهر به کیفیتی مستقیماً محسوس تبدیل می‌شود؛ یعنی منظر شهر عینیت قابل ادراک و فضای مورد ادراک ما از واقعیت موجود شهر پیرامونمان است (Shabanjoola & Zandieh, 2015). آن بخش از محیط یا فرم شهر است که بر روی کنش و واکنش شخص و نتایج اعمال وی مؤثر است. در منظر شهر است که بخشی از اطلاعات محیط بالقوه به کیفیتی کاملاً محسوس (یا اطلاعات بالفعل) تبدیل می‌شود (Alikaei & Rizzi, 2019). هر گونه ادراک زیبایی و هویت شهر بر پایه ارتباط یا مشاهده یا تصور کلیت یا بخشی از شهر استوار است، و منظر شهر مشتمل بر چشم اندازی است که در مقابل ناظر قرار می‌گیرد (Selseleh & Selseleh, 2010).

هدف جنبه هویتی منظر شهری طبیعی ایجاد احساس خوشبختی، آسایش، آرامش و امنیت است. یکی دیگر از اهداف منظر شهری طبیعی توجه به مسائل زیست محیطی است. از جمله این موارد می‌توان به الگوبرداری از طبیعت اشاره کرد (Surová, Surový, de Almeida Ribeiro, Pinto-Correia, 2011). بکارگیری بعد زیست محیطی در مناطق شهری می‌تواند احساسی از ارتباط با دنیای طبیعی را به وجود آورد. در این حالت منابع زیستی مورد استفاده باید پایدار باشند، از تنوع زیستی به خوبی نگهداری کنند و مشارکت افراد جامعه در جهت بقاء و تنوع زیستی موجود را فراهم کنند (Crossman, Bryan, Ostendorf, & Collins, 2007). اجزاء محیط طوری به کار گرفته شده باشند که همه اجزاء، خود حافظ مجموعه باشند. ضمناً باید مردم به طور صحیح از منابع محیطی بهره‌گیرند و به آن‌ها از هر محصول یا منبعی در جای خود و به صورت بهینه استفاده کنند (Golkar, 2008).

مساله این تحقیق این است که دلایل و کاربرد منظر شهری و زیبایی شناسی در مجتمع‌های مسکونی چیست؟ شناخت عوامل زیبا کننده و ارزش‌های زیبایی شناسانه منظر و محیط شهری در مجتمع‌های مسکونی و در شهر بسیار موثر و حیاتی است. انتقال حس زیباشناختی محیط و منظر شهری برای کاربران بسیار حائز اهمیت است که این امر موجب سرزندگی محیط شهری می‌گردد. با این تفاسیر به دنبال ارتقاء زیبایی محیط و حس تعلق شهروندان مشارکت و حضور پذیری در فضاهای شهری بسیار قابل توجه خواهد بود. هدف این پژوهش ارزیابی مؤلفه‌های منظر شهری و زیبایی شناسی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی است. برای این منظور سوال این پژوهش این است که چه مؤلفه‌هایی و با چه وزنی در انعطاف پذیری مجتمع‌های مسکونی شهر اراک موثر هستند؟

با عنایت به غرض از طراحی محیط و منظر که عبارت از بکارگیری عناصر طبیعی و نظم دادن روابط تناسبات و ایجاد ریتم و هماهنگی بین آنها و متعادل ساختن محیط و فضا در جهت پاسخ به نیازهای معنوی و مادی انسان در قلمرو نیاز او به رابطه با طبیعت می‌باشد، می‌توان علت غایی طراحی محیط و منظر را پاسخگویی به حس زیباجویی و زیباطلبی انسان که اغناء آن می‌تواند به آرامش و بهجت روانی و روحی او انجامیده و اضطراب زندگی مادی و ماشینی را کاهش داده و تحمل زندگی خاکی و دوری از اصل خویش (نیستان وجود) را برایش ممکن نماید، دانست (Mohamadian, 2020). زیبایی شناسی به دریافت تناسبات هندسی و رنگها و اشکال و حدود ظاهری و منافع و لذت مادی یک منظر برای انسان منحصر نمی‌گردد، بلکه فراتر از آن به مکاشفه زیبایی معنوی و لذت

معنوی و بهجت و سرور روحی را نیز شامل می‌شود. زیبایی‌شناسی به ادراک انسان از آنچه که احساس می‌کند می‌پردازد. اگر انسان متوجه همهٔ ساحت‌های خویش باشد ادراک وی گسترده‌تر بوده و شامل دریافتهای غیرمادی نیز می‌گردد، در غیر این صورت در محدودهٔ ماده باقی خواهد ماند. بررسی موضوع منظر شهری اقدامی دو بعدی به شمار می‌رود: از یک سو به مولفه‌های محسوس (و عمدتاً بصری) سازنده فضا می‌پردازد و از سوی دیگر به شرایط ذهنی شامل ابعاد تاریخی، خاطره‌ای هویتی و امثال آن‌ها نظر می‌کند که این اقدامات منظر شهری را ناظر بر سه هدف مستقل و جداگانه زیبایی‌شناسی، هویتی و عملکردی می‌نماید (Alehashemi & Mansouri, 2018). اهداف عملکردی منظر شهری زمینه طرح موضوعاتی مختلف را پدید می‌آورد که گزینش میان آنها با توجه به موضوع پروژه و کارکردهای آن صورت می‌گیرد. اهدافی همچون خوانا ساختن محیط و آرام سازی آن در این گروه قرار می‌گیرد (Mohamadian, 2020).

تحقیق از نظر هدف کاربردی و به لحاظ روش شناختی توصیفی تحلیلی از نوع پیمایشی می‌باشد. برای بدست آوردن روش‌های سنجش و ارزیابی کیفیت منظر، رویکرد بررسی نظریه‌های زیبا شناختی موجود، پژوهش‌های انجام شده در مدل‌های ارزیابی کیفیت محیط و تحقیقات روانکاوانه واکنش‌های انسانی در برابر محیط در پیش گرفته شده است. با روش کیفی و مقایسه‌ای اطلاعات مستند کتابخانه‌ای و پژوهش‌های قبلی و همچنین مصاحبه با صاحب نظران معماری، طراحی منظر و طراحی شهری به دسته بندی‌های ساده و مناسبی برای سهولت شناخت و درک مدل‌ها و راهبردهای ارزیابی زیبایی و هویت محیط دست یافتیم. به منظور انجام تحقیق محدود مورد مطالعه مجتمع مسکونی نارون تعیین و با استفاده از ابزار پرسشنامه به بررسی رابطه منظر و زیباشناسی در این محدوده پرداخته شد و جهت وزن دهی معیارها از فرایند تحلیل شبکه‌ای استفاده شده است.

ادبیات تحقیق

منظر ترکیبی از آمیزه‌های مصنوعی (فیزیکی - هندسی) و طبیعی است که بر اساس اصول زیبایی شناختی و با رعایت ضوابط کاربری سیما به وجود می‌آید (Esmail, 2006). منظر تکه‌ای از سیمای شهری است که می‌توان آن را به منظر طبیعی و منظر انسان ساخت تقسیم کرد. یک منظر بخشی از تجربه دیداری ما از شهر است که معمولاً ترکیبی از سازندهای طبیعی و غیرطبیعی را در خود دارد (Ezatti, 2017).

سازندهای اصلی منظر شهری عبارتند از: توپوگرافی، شبکه گذرگاهی، تابلوهای اطلاع رسانی، نما و هندسه ساختمان‌ها، مصالح ساختمانی، سیمای سبز و عناصر مبلمان شهری. منظر در شکل‌گیری ذهنیت یا تصویر ذهنی انسان از شهر نقش تعیین‌کننده دارد. البته در شکل‌گیری ذهنیت یا درک زیبایی‌شناسانه از شهر، علاوه بر منظر شهری، رفتار ساکنان شهری نیز به سهم خود تأثیرگذار است (Atashinbar, 2009).

معانی مترتب بر «منظر» عبارتند از: «جای نگرستن (خوشایند باشد یا بدنما)، نظرگاه، جای نظر، دیدگاه، آنجا که چشم بر آن افتد، جای بلند و مرتفعی که از آنجا اطراف را می‌نگرند (Rahnamaee, Mahdi, & Mahdian, 2014). (Bahnamiri, 2014).

در ادبیات موجود منظر تجلی عنصر یا مجموعه عناصری است که همیشه وجود دارد و نیاز به تغییر نداشته و به راحتی هم تغییرپذیر نیستند، در حالی که منظر شهرتک عنصرها و یا مجموعه عناصری هستند که در طی قرن ها ساخته شده اند و به جزء مواردی معدود دوباره هم ساخته می شوند (zahir, zahir, & bin, 2019) روند این تغییرات ثابت نبوده و با افزایش سرمایه گذاری در این زمینه فضاها و سکونتگاه های کارآمدتر برای فعالیت روزانه مردم، رو به ازدیاد است.

در محیط های موصوف ما با دو مولفه یکی پایدار و ماندنی و دیگری تغییرپذیر مواجه هستیم. در تبیین ساختار محیط و منظر بایستی در جستجوی راه حلهایی بود که پاسخگوی هر دو محدودیت باشد و با اطمینان بتوان گفت، چه نوع تغییر و چه زمانی باید این تغییر/تغییرات اتفاق افتد (Eghbali, Zeynali, & Esmaeili, 2017).

منظر شهری

منظر شهری آن قسمت از محیط است که ما در آن ساکن بوده و به واسطه ادراکاتمان آن را درک می کنیم. در واقع فضای بیرونی هر مکانی که در میدان دید باشد و در چشم اندازی واقع شود که شامل مجموعه ای از اطلاعات بصری (مانند زمین یا اشیاء و ساختارهای مصنوع و همچنین پوشش های گیاهی و آب و جز آن و نیز آسمان می باشد)، جلوه ای از منظر شناخته می شود. مناظر شامل محیط های روستایی، شهرک ها و شهرها و یا حومه های شهری هستند و ماهیتی ترکیبی شامل پیکره زمین، پوشش های گیاهی و ساختمان ها دارند. منظر شهری نوعی از انواع متعدد منظر است که از موضوعات جدید در مطالعات منظر شناخته می شود. در تعریف، منظر شهری، ساختاری طبیعی است که در قرارگاهی شهری واقع است و از دیدگاه های مختلف قابل بررسی و تحلیل است (Asadpour, Mozaffar, Faizi, & Behzadfar, 2017).

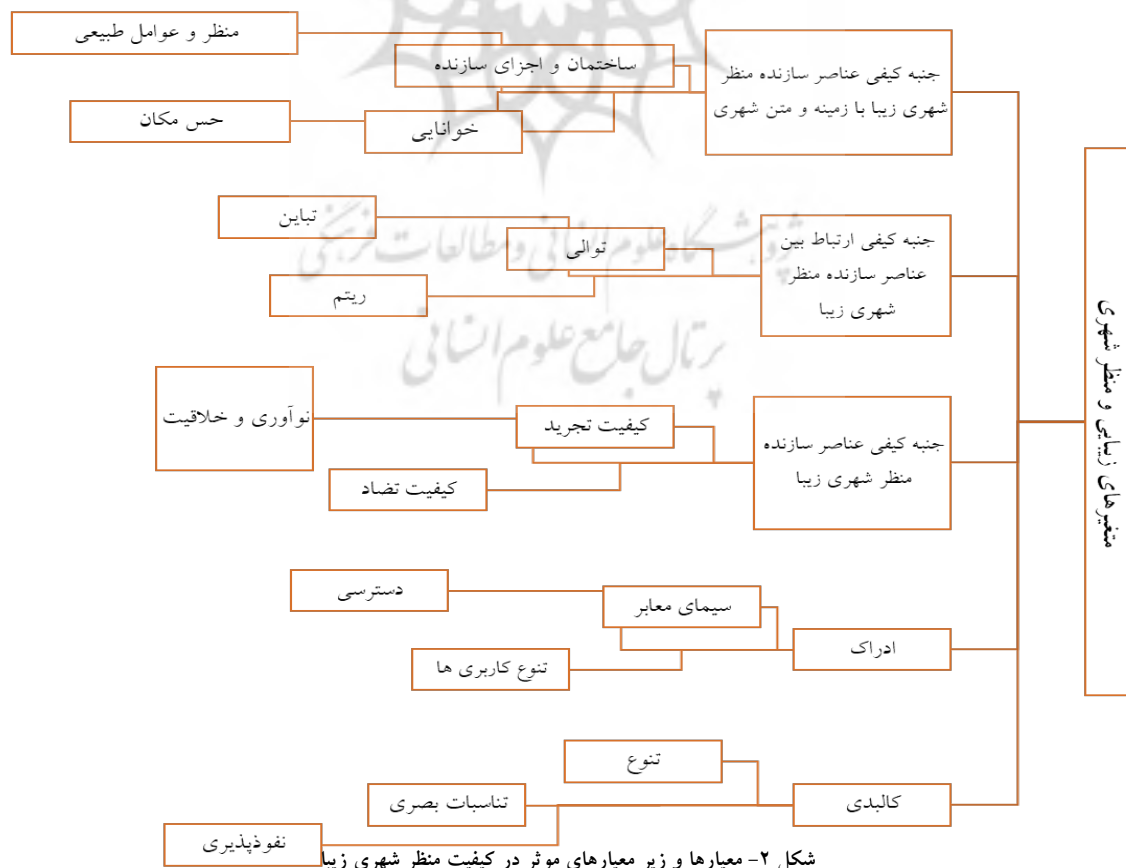
شکل ۱- متغیرهای منظر شهری Source: Authors

در مباحث زیباشناختی سه تفکر مهم مطرح است که از آغاز عصر مدرن مورد توجه متفکران و طراحان عرصه‌های معماری و شهرسازی و محیط زیست بوده است. این تفکرات را می‌توان در سه محور مهم خردگرایی، سلیقه ای و تجربه گرایی مورد بررسی قرار داد:

زیبایی شناسی عینی و ایجابی در کالبد محیط (خردگرایی): کیفیتی و صفتی که ذاتاً در کالبد محیط و به صورت مستقل از ناظر وجود دارد. طرفداران این نظریه خردگرایان و نوشهرسازان هستند که بعضی از فرمهای کالبدی را حائز کیفیاتی مستقل از زمان دانسته و اعتقاد دارند تداوم آن‌ها در تاریخ به علت عملکردهای مختلف موجود در کالبد محیط است. آلدو روسی (زیبایی اجباری محیط)، کریستوفر الکساندر (سرشت نظم: کیفیت بی نام) و ... از حامیان این تفکرند.

زیبایی شناسی ذهنی و سلیقه ای: این تفکر زیبایی را کیفیتی ذهنی تلقی می‌کنند که توسط ناظر به محیط نسبت داده می‌شود و ربطی به کالبد محیط ندارد. زیبایی وابسته به سلیقه ناظر است. قائلین این نظریه نظریه پردازان دهه ۶۶ میلادی هستند که از منظر شهرسازی و برنامه ریزی شهری مسایل را بررسی می‌کردند.

زیبایی به عنوان یک پدیده عینی - ذهنی و ادراکی (تجربه گرایی): زیبایی، پدیده یا رویدادی است که از تلاقی و توافق داده های حسی کالبدی و محیطی از یک سو و مفاهیم فرهنگی و توانایی‌های ذهنی و آگاهی ناظر از سوی دیگر شکل می‌گیرد (Aminzadeh, 2011).

قلمرو جغرافیایی تحقیق

اراک یکی از کلان‌شهرهای ایران و از بزرگترین شهرهای مرکز ایران و مرکز استان مرکزی و شهرستان اراک است. جمعیت اراک در سال ۱۳۹۵ خورشیدی برابر با ۵۲۰،۹۴۴ نفر بوده که از این نظر قطب جمعیتی استان مرکزی و هجدهمین شهر پرجمعیت ایران به حساب می‌آید. از سده دوم اسلامی ناحیه میان همدان، ری و اصفهان عراق نامیده شد که بعدها برای تمایز با عراق عرب آن را عراق عجم نامیدند. عراق معرب اراک است. اراک نسبت به بسیاری از شهرهای ایران، شهر جوانی محسوب می‌شود. این شهر در دوران قاجار بنیان گذاشته شده و کمی بیش از دو قرن قدمت دارد. نام شهر که ابتدا قلعه‌ای نظامی در کنار روستای کرهرود بود قلعه سلطان‌آباد، بعد سلطان‌آباد عراق و در سال ۱۳۱۶ خورشیدی به اراک تغییر نام داد. بانی شهر اراک یوسف‌خان گرجی معروف به سپهدار بود که شهر را در طول چند سال و با هزینه ۲۰۰،۰۰۰ تومان ساخت. در شهر جدید تمامی تأسیسات شهری از قبیل قنات، حمام، آب‌انبار، مسجد، مدرسه، سقاخانه، بازار و ارگ حکومتی ساخته شد. با رونق‌گیری اقتصاد شهر و عبور راه آهن سراسری از شهر، مهاجرت به شهر افزایش یافت.

مهاجرت مردمان و اقوام مختلف از مناطق مختلف ایران به این ناحیه، باعث به وجود آمدن ترکیب گویش‌های مختلفی شده است؛ اما بعد از مدت‌ها مانند بخش‌های دیگر ایران، این مردم نیز گویش خود را از دست دادند و امروزه تا حد زیادی بدون لهجه و به زبان فارسی صحبت می‌کنند. البته هنوز هم در روستاهای اطراف و خود شهر؛ زبان پیرمردان و پیرزنان همان لهجه قدیمی اراکی است.

اراک یکی از شهرهای صنعتی ایران است، این شهر از لحاظ وجود صنایع مادر، دومین و به‌طور کلی چهارمین قطب صنعتی کشور محسوب می‌شود. همچنین این شهر به دلیل پایان طرح‌های گازرسانی به عنوان نخستین مرکز استان سبز کشور شناخته شده است. نخستین کارخانه تولید آلومینیوم کشور (ایرالکو)، نخستین و بزرگ‌ترین کارخانه واگن سازی و لوکوموتیوسازی کشور (واگن پارس)، نخستین کارخانه کمباین‌سازی کشور (کمباین‌سازی ایران)، بزرگ‌ترین کارخانه سازنده دکل انتقال نیرو در خاورمیانه (آونگان)، نخستین ایستگاه آزمایش تست دکل‌های انتقال نیرو در خاورمیانه، آسیا و نخستین مدرسه خورشیدی کشور در این شهر قرار دارند. این شهر به واسطه وجود صنایع مادر، تولید ۸۰ درصد تجهیزات انرژی کشور، وجود بزرگ‌ترین کارخانه تولیدکننده آلومینیوم کشور و وجود بزرگ‌ترین معدن سدیم سولفات کشور لقب پایتخت صنعتی ایران را به خود اختصاص داده است و به همین دلیل متأسفانه یکی از آلوده‌ترین شهرهای ایران است.

اقلیم شهر اراک بر اساس طبقه‌بندی «دومارتن» نیمه‌خشک و بر اساس طبقه‌بندی «آمبرژه» خشک و سرد است. آب و هوای اراک متغیر است، زمستان‌های آن اکثراً طولانی و تا حدود ۶ ماه طول می‌کشد، در اراک بهار و پاییز نیز فصل کوتاهی هستند. متوسط دمای سالانه شهر اراک ۱۴ درجه سانتی‌گراد است که ماه تیر با میانگین ۲۷ درجه سانتی‌گراد گرم‌ترین ماه و ماه بهمن با میانگین ۰ درجه سانتی‌گراد، سردترین ماه سال است. خصوصیات آب و هوای اراک، خصوصیات اقلیمی فلات مرکزی ایران است، با زمستان‌های سرد که مدت روزهای یخبندان از ۶۵ تا ۱۲۰ روز است و تابستان‌ها گرم و خشک است.

ابرها و جریان‌های غربی در پاییز و زمستان بیشتر رطوبت خود را در ارتفاعات مغرب منطقه، به‌خصوص رشته‌کوه زاگرس از دست می‌دهد یک جبهه هوای سرد که در زمستان هوای اراک را اشغال می‌کند و بر اثر ارتفاعات اطراف و شاید فشار

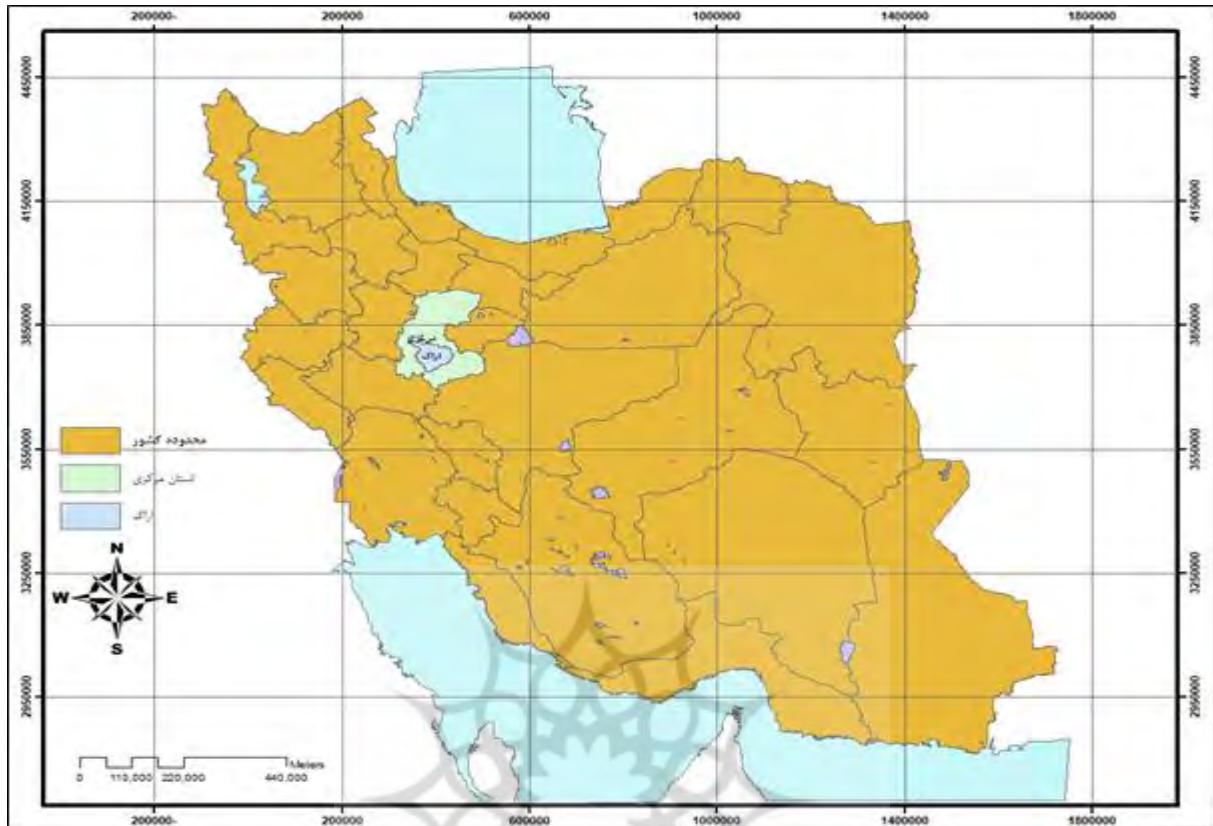
زیادی که دریاچه میقان ایجاد می‌کند، مدت زیادی در این منطقه ثابت خواهد بود. میانگین رطوبت سالیانه اراک ۴۶٪ است که ماه دی با میانگین ۶۸٪ مرطوب‌ترین و ماه مرداد با ۲۷٪ خشک‌ترین ماه سال است. متوسط بارندگی در سال‌های مختلف متفاوت است و بین ۲۳۰ تا ۶۳۸ میلی‌متر در سال است.

اراک از شهرهای صنعتی ایران است که از لحاظ گوناگونی محصولات صنعتی، نخستین، از لحاظ وجود صنایع مادر، دومین و به‌طور کلی یکی از چهار قطب صنعتی کشور محسوب می‌شود. این شهر به واسطه وجود صنایع مادر، تولید ۸۰٪ تجهیزات انرژی کشور، وجود بزرگ‌ترین کارخانه تولیدکننده آلومینیوم کشور، بزرگ‌ترین ماشین‌سازی کشور، بزرگ‌ترین واگن‌سازی و لوکوموتیوسازی خاورمیانه، بزرگ‌ترین کمباین‌سازی خاورمیانه، بزرگ‌ترین تولیدکننده ماشین‌آلات سنگین در خاورمیانه، بزرگ‌ترین تولیدکننده جرثقیل در خاورمیانه، بزرگ‌ترین تولیدکننده بنزین کشور و بزرگ‌ترین شرکت املاح معدنی کشور، به‌عنوان پایتخت صنعتی ایران شناخته شده‌است و به همین دلیل یکی از آلوده‌ترین شهرهای ایران است. طرح جامع کاهش آلودگی هوای اراک از جمله طرح‌های ملی است که برای کاهش آلودگی شهر به تصویب رسید، اما اجرای ضعیف آن بعد از چند سال باعث شد تا مردم اراک، در سال ۱۳۹۲ خورشیدی به مدت ۱۸ هفته تجمعات اعتراضی نسبت به وضع موجود برپا کنند. ترافیک و گرانی مسکن از جمله مشکلات دیگر این شهر است.

مجتمع نارون از پروژه‌های چشم نواز شرکت سرمایه‌گذاری مسکن الوند است که در شهر دانشجویی اراک به بهره‌برداری رسیده است. این مجتمع مسکونی در ۲ بلوک ۱۰ طبقه و با ۱۴۴ واحد احداث شده است. اراک با توجه به کارخانه‌های زیاد و دانشگاه‌های متعدد، ترافیک سنگینی را نیز تحمل می‌کند به همین خاطر، خانه‌ای مورد توجه اهالی این شهر است که آرامش را به آنها هدیه بدهد. به نظر می‌رسد نارون در این خصوص حرف‌های زیادی برای گفتن دارد و با توجه به سیستم تامین فشار آب که از مشکلات اصلی منطقه است، اعلام حریق در واحدها و اطفای حریق در پارکینگ، تا حد زیادی آرامش خاطر را به ساکنان هدیه می‌کند.

شکل ۳- موقعیت مجتمع مسکونی Source: Authors

شکل ۴- موقعیت محدوده مورد مطالعه Source: Authors

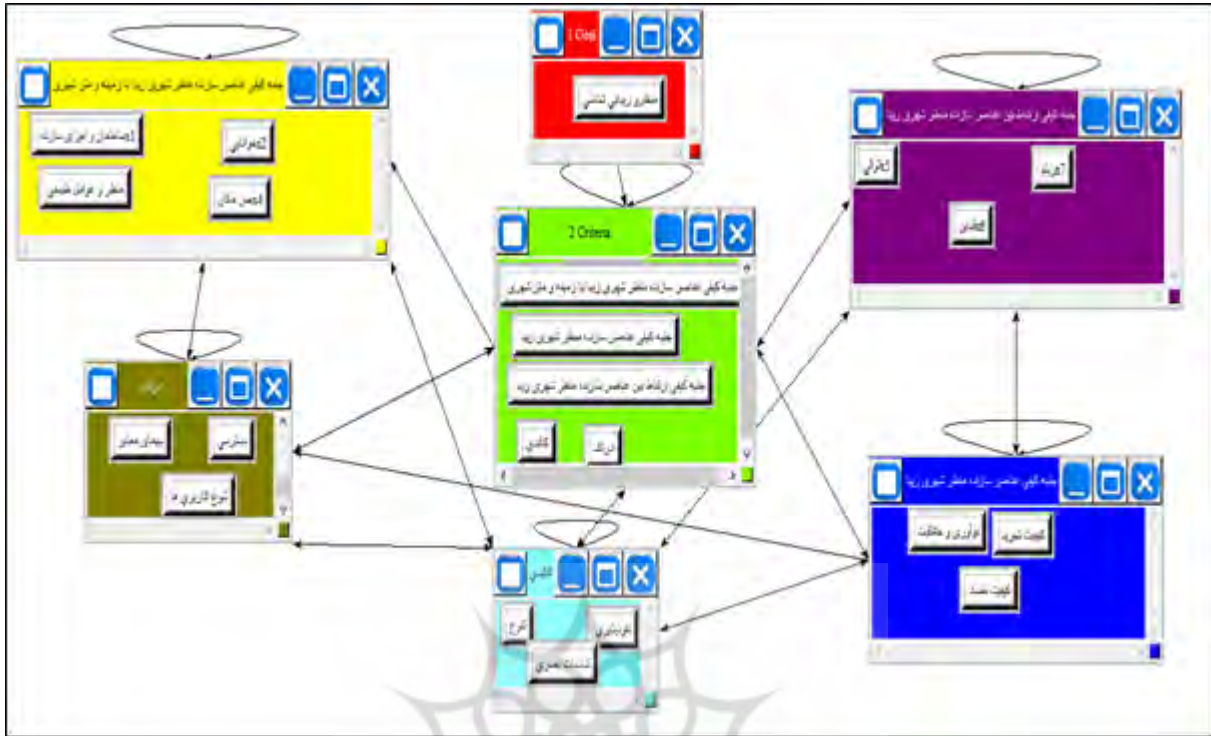
یافته ها

در این پژوهش، زیبایی و منظر فضای باز مسکونی در شهر اراک مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس ابعاد منظر، انعطاف پذیری، زیبایی، ادراکی، کالبدی مورد سنجش قرار گرفته است. در این راستا، از کارشناسان و خبرگان نظرات خود را بر اساس طیف لیکرت و معیارهای تحقیق بیان نمودند. شکل ۵ فرایند شبکه ای مدل تحقیق نشان می دهد. جدول شماره یک وزن معیارها و زیرمعیارهای تحقیق را نشان می دهد.

جدول ۱- وزن معیارها و زیرمعیارها

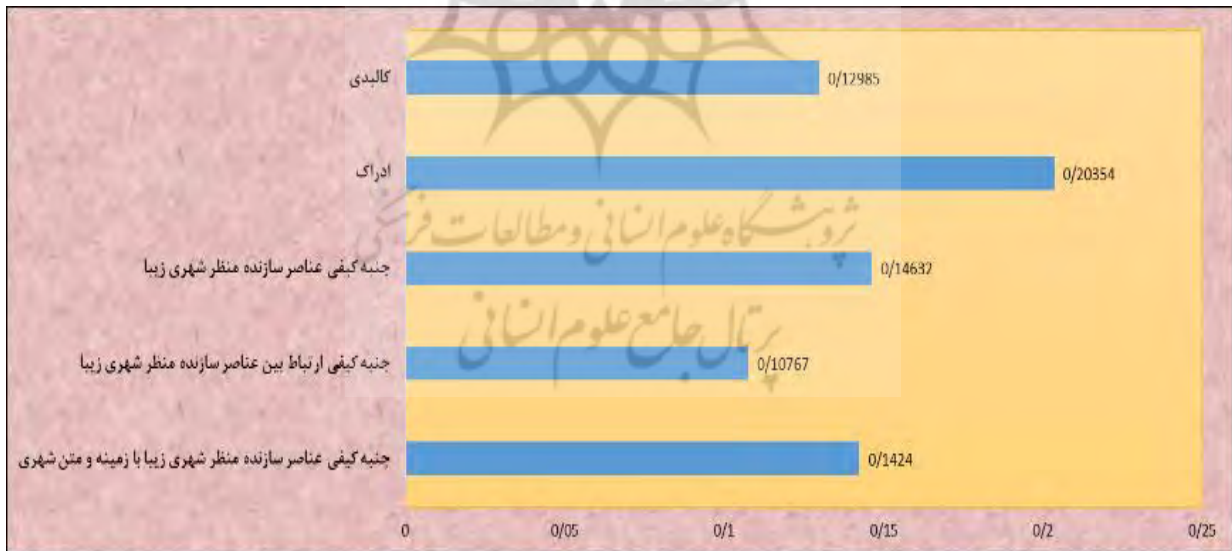
Limiting	Normalized	زیر معیار	معیار	Limiting	Normalized	زیر معیار	معیار
۰,۰۰۵۹۱۹	۰,۱۱۳۳۳	سیمای معابر	ادراک	۰,۰۰۱۸۲۵	۰,۰۴۶۲۸	ساختمان و اجزای سازنده	جنبه کیفی عناصر سازنده منظر شهری زیبا با زمینه و متن شهری
۰,۰۰۳۸۱۱	۰,۱۸۷۶۸	دسترسی		۰,۰۱۴۱۲۵	۰,۳۵۸۱۸	منظر و عوامل طبیعی	
۰,۰۱۶۱۹	۰,۳۰۹۷۱	تنوع کاربریها		۰,۰۰۶۵۱۳	۰,۱۶۵۱۶	خوانایی	
				۰,۰۰۴۲۱۶	۰,۱۰۶۹۱	حسن مکان	
۰,۰۰۸۶۴	۰,۲۰۳۵۴	ارزش نهایی	۰,۰۰۶۶۷	۰,۱۴۲۴۰		ارزش نهایی	
۰,۰۰۸۳۳۴	۰,۱۵۹۴۳	تنوع	۰,۰۰۰۹۴۶	۰,۱۰۱۷۵	توالی	جنبه کیفی ارتباط بین عناصر سازنده منظر شهری زیبا	
۰,۰۰۴۳۴	۰,۰۸۳۰۲	تناسبات بصری	۰,۰۰۲۲۸۵	۰,۲۴۵۷۸	تباین		
			۰,۰۰۰۹۸۴	۰,۱۵۱۱۲	ریشم		
۰,۰۰۷۶۸۱	۰,۱۴۶۹۳	نفوذپذیری	۰,۰۰۱۴۰۵	۰,۱۰۷۶۷		ارزش نهایی	
۰,۰۰۲۰۳۵۵	۰,۱۲۹۸۵	ارزش نهایی	۰,۰۰۱۲۵۲	۰,۱۳۴۶۷	کیفیت تجرید	جنبه کیفی عناصر سازنده منظر شهری زیبا	
			۰,۰۰۱۱۲۵	۰,۱۲۱۰۱	کیفیت تضاد		
			۰,۰۰۱۷۰۴	۰,۱۸۳۲۸	نوآوری و خلاقیت		
			۰,۰۰۱۴۵۰	۰,۱۴۶۳۲			
						ارزش نهایی	

Source: Authors

شکل ۵- ساختار شبکه ای در کیفیت منظر شهری زیبا

Source: Authors

شکل ۶- امتیاز نهایی معیارهای منظر و زیبایی شناسی

Source: Authors

نتیجه گیری و دستاوردهای علمی و پژوهشی

ساختمان ها مطلوبیت بصری در فضا شهری ایجاد می کند. در شهر فضای شهری با شکل فرم ساختمان زوایای تابش آفتاب و تراکم های ساختمانی و مسائل اقتصادی و اجتماعی روبرو هستند و در قالب خیابان و میدان در ذهن متصور می شوند.

منظر شهر شامل خاطرات تجربیات مکان‌ها بناها می باشد که در مقیاس های کلان تا یک محله کوچک امکان پذیر است.

منظر یک خیابان به صورت طولی و عرضی به وسیله بدنه ها تعریف می شود که نسبت بدنه‌ها به عرض خیابان و ترکیبات جمعی آن حس فضایی متفاوتی را در بیننده ایجاد می کنند. حرکت درون شهر و در یک برداشت وسیع از کل شهر عنصر غالب منظرساز مسیرها می باشند که اصلی ترین عامل تعیین کننده منظر شهری هستند و به واسطه چگونگی ارتباطش با یکدیگر، وضوح و خوانایی، شکل ظاهریشان و تجهیزات و علایم ترافیکی موجود در آنها، ویژگی های بصری متفاوتی را ارائه می دهند. شکل یک شهر شاخصی است برای ارزیابی میزان تمدن بشری و هرگونه طراحی در زمینه منظر شهری در وهله اول، در قالب ساختار اصلی شهر میسر می باشد. شکل شهر جوهره و ساختار اصلی می باشد و با اعمال تغییراتی در آن، امکان توسعه و تداوم را در کلیت شهر را می توان فراهم کرد. منظر ساختار اصلی شهر ترکیبی از مسیرهای حرکتی و توده های ساختمانی است که بر پایه نحوه ترکیب توده و فضا به منظور پدید آورد تجربیات متوالی و همزمان جانمایی شده اند. شکل شهر باید موجبات رضایت مردم را فراهم کند. منظر شهر نقطه تماس فرد با محیط پیرامون است که یکپارچگی، خوانایی، پیچیدگی و رمز و راز، به عنوان کیفیت های اطلاعاتی محیطها هستند که به ترجیحات برای محیط های کالبدی کمک می کنند. برای درک آنی از محیط ها، فهمیدن به وسیله یکپارچگی و پیچیدگی محیطی عنوان شده است و در طول زمان طولانی تر کیفیت های خوانایی و رمز و راز جستجو در محیط مهم می نماید. برای ابهام زدایی از مفهوم منظر شهری و دیگر مفاهیم مرتبط، لازم است جایگاه این مفهوم در فرآیند تعامل میان انسان و محیط تشریح گردد. از بررسی رابطه دوسویه میان محیط شهری و انسان می توان نتیجه گرفت که "منظر شهری" یک سیستم است که از تلفیق سه زیر سیستم "منظر عینی شهر"، "منظر ذهنی شهر" و "منظر ذهنی - ارزیابانه شهر" شکل می گیرد. به عبارت دیگر تنها از تعامل میان این سه زیرسیستم است که مفهوم منظر شهری به مثابه یک کلیت شکل می گیرد. منظر و زیبایی شهر رابطه تنگاتنگی دارند؛ نگاه با چشم سر که محصول آن منظر عینی شهر است؛ نگاه با چشم ذهن که محصول آن منظر ذهنی شهر است و نهایتاً نگاه با چشم دل که محصول آن منظر ذهنی ارزیابانه شهر است. منظر شهری به طور مشخص در رابطه با ویژگی های طبیعی، فرهنگی و تاریخی شهر قرار می گیرد. آنچه در منظر فضای شهری دیده می شود ترکیب کلی بافت شهر و نظم و استقرار آن، توده های ساختمانی، فضاهای باز اصلی، رنگ، شکل، خط آسمان یا عناصر طبیعی شاخص است. بنابراین منظر شهری توصیف کننده کالبد سه بعدی شهر است که عناصر آن را حجم، سطح، خط و نقطه و نحوه چیدمان این عناصر در فضا (بستر طبیعی) تشکیل می دهند. با دید دیگر، منظر به عنوان فرستنده، اطلاعات متفاوتی را به انسان مخابره می کند که می توان به دو دسته عناصر فیزیکی - کالبدی و انسانی تقسیم نمود. منظور از عناصر فیزیکی - کالبدی، عناصر طبیعی و مصنوع هستند که ظرف فضا را ساخته و تشکیل شده اند از بدنه، کف، مبلمان شهری و پوشش گیاهی و ... در صورتی که منظور از عوامل انسانی، افراد و فعالیت های آنان در فضا است که با رفتارهای خود جز لاینفک فضا می باشند.

انسان به دنبال معنادر کردن جهان پیرامون خود برخی فعالیت های ذهنی خویش را معطوف به منظر نموده و از طریق الگوهای آن به دنبال عمق بخشیدن به لذت زیباشناختی و سازماندهی بصری دنیای عینی خویش می باشد. زیبایی شناسی به عنوان شاخه ای از فلسفه به منظور تدرک مسائل زیباشناسی در زندگی به تجربه ای اشاره دارد که با انواع دیگر تجربیات متفاوت است (ansari, nasrabadi, Leiaghatdar, & bagheri, 2014). نیاز به زیبایی جزء ناشناخته ترین نیازها می باشد.

آنچه در شهرهای امروز، حیات شهری و زندگی سالم شهروندی را بیش از سایر عوامل موجب می شود، توجه به ابعاد منظر شهری در طرح های شهری است. وجود قابلیت ها و کیفیت های محیطی برای درک و دریافت فضا و در نتیجه آن مکث و حضور افراد در فضاهای شهری، زمینه ساز دیدن و دیده شدن در سطوح پایین و در سطحی فراتر باعث تعاملات و مراودات اجتماعی می شود. در واقع، تمرکز بر کیفیت های محیطی است که کارایی و سرزندگی فضاهای شهری، استمرار حیات شهری و تقویت سرمایه های اجتماعی را به دنبال دارد. بررسی منظر شهری و تحلیل تعاریف متعدد آن، نشان از وجود عوامل متعدد باروابط پیچیده تأثیرگذاری بر آن دارد که بررسی و شناخت کامل عوامل دخیل و تعیین میزان تأثیر هر یک امری بسیار دشوار است؛ علت این امر را می توان وجود ریشه های کالبدی، روانی، اجتماعی، فرهنگی و غیره در مفهوم سرمایه اجتماعی دانست. در هر یک از تعاریف سرمایه اجتماعی، بر وجهی خاص از وجوه بسیار آن تمرکز و تعاریف عملیاتی مختلفی از آن ارایه شده است. هر چند در پژوهش های اخیر، تأثیر بسیاری از عوامل اجتماعی و انسانی و انسان ساخت بر سرمایه اجتماعی از جمله سن، جنسیت، میزان تحصیلات و ... مورد بررسی قرار گرفته است؛ اما تأثیر کیفیت فضاهای شهری به عنوان بسترهای شکل گیری این سرمایه انسانی چندان مورد توجه نبوده است در واقع فضا بخش مهمی از چیزی است که آن را بستر رفتار می نامیم و در آن رفتار می کنیم. در حالی که فلسفه تئوری مدرن منظر شهری کاملاً به نظریه هنر ارتباطات گوردن کالن در کتاب منظرشهری وابسته است، وی با تأکید بر اثرات حسی که منظر می تواند بر ساکنین و بازدیدکنندگان شهری داشته باشد، خواستار ایجاد لذت بصری در مقیاس شهر شد.

نکته ای که باید در مبحث زیبایی شناسی مورد توجه قرار بگیرد تنوع طلبی است. انسان از یکنواختی محیط، احساس رکود و افسردگی می نماید. اگرچه محیط او زیباترین منظره یا اثر هنری باشد. درک زیباشناسی از محیط شهری اساساً بصری و وابسته به زیبایی است، با وجود این تجربه، محیط های شهری همه حس های ما را دربر می گیرد. نتایج این پژوهش نشان می دهد که جنبه های کیفی عناصر سازنده منظر شهری زیبا با زمینه و متن شهرسازی (منظر و عوامل طبیعی، حس مکان و ساختمان ها و اجزای سازنده)، جنبه کیفی ارتباط بین عناصر سازنده منظر شهری زیبا (تباین، توالی و ریتم)، جنبه های کیفی عناصر سازنده منظر شهری زیبا (تجرید، نوآوری و خلاقیت، تضاد)، جمله معیارهای موثر می باشند معیار های مطرح شده در یک ساختار شبکه ای سازماندهی شده اند. اولویت بندی معیار ها و زیر معیارها به روش ANP صورت گرفته است. نتایج مدل بیانگر آن است که معیار ادراکی مهمترین معیار سازنده منظر شهری زیبا محسوب می شود و زیرمعیارهای تباین و تنوع کاربری ها بیشترین وزن را

در انعطاف پذیری فضای باز مسکونی مجتمع اراک به خود اختصاص داده است. مهمترین دستاورد این تحقیق این است که الگوی طرح های توسعه شهری در ایران و به خصوص در اراک به سمت و سویی حرکت می کند که منظر و زیبایی شهری در آن مغفول مانده است و مفهوم منظرین و فرهنگی محیط شهری را نادیده گرفته می شود. شهرسازی و معماری در طرح های اراک بر کالبد متمرکز است؛ این کالبد بی جان است. فاکتورهای جامعه فرهنگی، جامعه سبز و جامعه منظر باید در آن لحاظ شود تا به آن جان ببخشد. اگر برنامه ریزی در یکی از بخش های این کالبد بیجان مثلا دسترسی، بر اصول منظر شهری منطبق شود، آن موقع مفهوم روان شدن دسترسی و کیفیت آن مطرح می شود. تنها در جایی این کالبد جان گرفته که تصادفی یا ناخودآگاه عمل شده است؛ این مسئله در مقیاس محلات بیش از شهر وجود دارد؛ رابطه بین احساس و شهر یا منظر و شهر و بستر تعاملات اجتماعی شکل ضعیفی به خود گرفته است. اگر سلسله مراتب موجود شهری را در نظر بگیریم، منظر (به مفهوم جامع آن) چگونه از حیاط یک خانه به حیاط همسایه، محله و شهر پیوند می خورد؟ در واقع این سلسله مراتب منظر در طرح جامع وجود ندارد. پارکهای محلی، ناحیه ای یا منطقه ای نمی تواند مراتب منظر حسی، فرهنگی و اکولوژیکی را به شکل یک سیستم به وجود آورد. این الگوی جزیره ای در شهر است که از معنا و کارکرد مؤثر تهی است. هسته ها وقتی معنا پیدا می کنند که با هم در ارتباط باشند و بتوانند بستر شکل گیری خاطرات شوند. روان شدن منظر و تداوم آن در میان هسته های سکونت و خدمات یکی از راه هایی است که خود نیازمند تعامل معمار منظر، شهرساز و اکولوژیست است. برنامه ریزی برای شهر نیازمند یک نگاه جامع، کلان و ترکیبی از برنامه و طرحهای تخصصی است که بتوان در مدیریت خرد جایگاه تخصص ها را به طور هدفمند و کارا تعریف کرد.

References

- Alehashemi, A., & Mansouri, S.-A. (2018). Landscape; a Shifting Concept; The Evolution of the Concept of Landscape from Renaissance. *The Monthly Scientific Journal of Bagh- E Nazar*, 14(57), 33-44.
- Alikaei, S., & Rizi, B. A. Z. G. (2019). An Analysis of substantial and procedural evolution of urban design process and its application in Iranian urban design projects. *HONar - ha - ye - ziba Memari - va - shahrsazi*, 10(76), 67-80.
- Aminzadeh, B. (2011). Evaluation of Aesthetics and Place Identity. *Hoviate shahr*, 4(7), 3-.
- ansari, m., nasrabadi, h., Leiaghatdar, M. J., & bagheri, k. (2014). Analyzing the theory of aesthetic experience of John Dewey. *Research in Curriculum Planning*, 11(41), 51-62.
- Asadpour, A., Mozaffar, F., Faizi, M., & Behzadfar, M. (2017). Application of Social Perception Variables in Urban Rivers Regeneration (Case Study: Shiraz Khoshk River). *Journal of Environmental Sciences and Technology*, 18(4), 395-417.
- atashinbar, m. (2009). The Continuity of Identity in Urban Landscape. *The Monthly Scientific Journal of Bagh- E Nazar*, 6(12), 45-56.
- Behzadfar, M. (2013). Analysis of interacting with the management structure of city genealogy of aesthetic; Strategic and operational strategies of global navigation. *URBAN MANAGEMENT*, 10(30), 69-90.
- Crossman, N. D., Bryan, B. A., Ostendorf, B., & Collins, S. (2007). Systematic landscape restoration in the rural-urban fringe: meeting conservation planning and policy goals. *Biodiversity and Conservation*, 16(13), 3781-3802.

- Eghbali, S. R., Zeynali, R., & Esmaeili, E. (2017). Omparative Evaluation of the Citizens' Sense of Belonging to Ayalat Square of Urmia and Hassan Abad Square of Tehran through the Study of Place Identity. *Hoviatshahr*, 10(4), 29-40.
- Esmail, A. (2006). A conceptual approach to the effect of urban appearance on behavioral patterns. *Geography (Iranian Geographical Association)*, 4(10), 143-150.
- Ezatti, E. (2017). Analysis and planning of a comprehensive tourism plan with emphasis on ecotourism and urban landscape by presenting a strategic and security model in Astara. *Journal of New Attitudes in Human Geography*, 10(1), 197-221.
- Feizi, S., Darskhan, R., & Sattarisarbangholi, H. (2019). Evaluation of the Objective and Subjective Qualities of the Urban Landscape of El-Goli, Tabriz City (Entrance of El-goli Street to Khayam Square). *Geography (Regional Planning)*, 9(1), 459-475.
- Garré, S., Meeus, S., & Gulinck, H. (2009). The dual role of roads in the visual landscape: A case-study in the area around Mechelen (Belgium). *Landscape and Urban Planning*, 92(2), 125-135.
- Ghanbari, A. A. (2018). Industrial Heritage in Historical Urban Landscapes. *MANZAR*, 10(43), 26-33.
- Golkar, K. (2008). Conceptual Evolution of Urban Visual Environment; From Cosmetic Approach Through to Sustainable Approach. *Environmental Sciences*, 5(4), 95-.
- Guneroglu, N., & Bekar, M. (2019). A Methodology of Transformation from Concept to form in Landscape Design. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1), 243-253.
- Hersperger, A. M., Bürgi, M., Wende, W., Bacău, S., & Grădinaru, S. R. (2020). Does landscape play a role in strategic spatial planning of European urban regions? *Landscape and Urban Planning*, 194, 103702.
- Mohamadian, R. (2020). The role of rules and regulations on the process of urban landscape formation in the neighborhoods of District 8 of Tehran. *Journal of New Attitudes in Human Geography*, 12(4), 1-17.
- Puspitasari, A. W., & Kwon, J. (2019). Analysis of the Visual Quality of Riverfront Skyline Through the Feature of Height and Spatial Arrangement of Tall Building. *Architectural research*, 21(4), 91-98.
- Rahnamaee, M. T., Mahdi, A., & Mahdian Bahnamiri, M. (2014). The analytical performance of urban management the valve of local participation citizen-based (case study: Babolsar city). *urban and rural management*, 13(34), 221-236.
- Selseleh, A., & Selseleh, M. (2010). Impact of Islamic-Iranian Identical Factor on Beautification of City. *Journal of Architect, Urban Design & Urban Planning*, 2(2), 47-.
- Setayeshgar, E. (2020). Explain the conceptual model of business facade formation with the aim of promoting visual comfort and aesthetics in urban spaces. *Journal of New Attitudes in Human Geography*, 12(3), 113-127.
- Shabanjoola, E., & Zandieh, M. (2015). Evaluating the Role of Urban Landscape in Citizens' Security (Case study: Qazvin City). *The Monthly Scientific Journal of Bagh- E Nazar*, 12(32), 91-102.
- Surová, D., Surov, P., de Almeida Ribeiro, N., & Pinto-Correia, T. (2011). Integrating differentiated landscape preferences in a decision support model for the multifunctional management of the Montado. *Agroforestry systems*, 82(2), 225-237.
- Wang, S., & Gu, K. (2020). Pingyao: The historic urban landscape and planning for heritage-led urban changes. *Cities*, 97, 102489.
- zahir, M. E., zahir, S. E., & bin, M. H. (2019). Quantitative analysis Skyline In urbanscapes As the edge of the city(With emphasis on new tools of urban landscape's Analyzes). *Maremat & memari-e Iran*, 8(16), 143-154.

Evaluating the concepts of aesthetics and urban landscape in the flexibility of residential open space

Leila Fattahi

Department of Architecture, Borujerd Branch, Islamic Azad University, Borujerd, Iran

Mohamadreza Bemanian*

Department of Architecture, Art & Architecture Faculty, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

HamidReza Saremi

Department of Urbanism, Faculty of Art & Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Abstract

Aesthetic and landscape are two very vital components in the vitality of urban spaces and architecture that cause visual and structural integration in buildings, streets. Aesthetic originates from human beings and for this reason, it is necessary for the happiness and excellence of individual and social life. The nature of aesthetic must be sought in the emotional relationship between man and the world around him. The main function of aesthetic is to create emotional harmony between human beings, nature, and society, and therefore play a decisive role in guiding human beings towards happiness, well-being, and happiness. Aesthetic is also a valuable and purposeful phenomenon. Human endeavor to attract and create aesthetic is a kind of effort to strengthen the values of life and the elements that agree with life and the negation of negative and ugly phenomena in life. Therefore, the purpose of this article is to investigate the aesthetic criteria in Narvan residential complex in Arak. The study of the existing literature and the opinions of experts show that the criteria of a beautiful urban landscape with the context and text of urban planning, the building blocks of a beautiful urban landscape, the building blocks of a beautiful urban landscape are among the effective criteria. Criteria prioritization is based on the ANP model and is done using the opinions of experts who specialize in the theory and practice of aesthetics and landscape. Contrast criteria, rhythm, and diversity of uses are the most influential components in the flexibility of residential space. Perceptual criteria have the highest weight among the research variables.

Keywords: Aesthetics, Landscaping, Perception, Variety of Activities.

* (Corresponding author) bemanian@modares.ac.ir